

ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ СІВБИ ТА ТЕРМІНУ ЗБЕРІГАННЯ НАСІННЯ ВИДІВ РОДУ *MONARDA* L. В УМОВАХ ІНТРОДУКЦІЇ В ПІВНІЧНОМУ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Визначено строки сівби та термін зберігання насіння ароматичних рослин роду *Monarda* L. у зв'язку з інтродукцією у Північному Лісостепу України. Відібрано та описано дві перспективні форми *Monarda didyma* L. з різним забарвленням квіток і листя.

Більшість ароматичних рослин та олій з них є неперевершеними за своїми якостями прянощами для консервної, виноробної, харчової промисловості та кулінарії. Найбагатшою на такі рослини є родина *Lamiaceae*, яка охоплює до 210 родів та понад 3500 видів. До представників цієї родини належить і рід *Monarda* L., що давно користується популярністю в Європі, але водночас залишається недостатньо вивченим в Україні. За даними різних авторів, у світовій флорі рід *Monarda* представлений понад 20 видами. Природний ареал розташований у Північній Америці та Мексиці [5, 8]. Усі види роду *Monarda* є ефіроносами широкого спектру дії [3] і є перспективними для застосування у парфумерній та виноробній промисловості, кулінарії, медицині і декоративному садівництві [6, 7]. Крім того, монарда — чудовий медонос, мед з неї має цілющі властивості.

Об'єкти та методи досліджень

Роботу виконували у відділі нових культур Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України, розташованого у зоні Північного Лісостепу. Інтродукційні випробування проходять три види монарди: *M. didyma* L., *M. fistulosa* L. — багаторічники, досить схожі між собою, та однорічник *M. citriodora* Cerv. ex Lag.

Використовували лабораторний, польовий та математично-статистичний методи досліджень.

Результати та їх обговорення

M. didyma та *M. fistulosa* — багаторічні трав'янисті рослини 120—150 см заввишки. Суцвіття — несправжні мутовки [1] рожево-бузкового кольору. На кожному квітконосі зазвичай утворюється від п'яти до дев'яти суцвіть діаметром 5—7 см. У суцвітті від 190 до 260 квіток [4]. Залежно від погодних умов *M. didyma* на відміну від *M. fistulosa* може утворювати суцвіття в 2—3 яруси, звідки, очевидно, й походить назва "didyma", тобто "двійчаста". Відрізняються вони також за ароматом, забарвленням квіток та листя, формою листя, висотою рослин, строками вегетації та біохімічним складом.

M. citriodora має однорічний цикл розвитку, хоча в 1973 р. І.Г. Капелєв і В.І. Машанов описали рослину як багаторічник [2]. Характеризується скоростиглістю, вузьким ланцетоподібним листям та численними бузково-фіолетовими суцвіттями, які розвиваються у сім ярусів.

До колекції пряносмакових рослин багаторічні монарди потрапили у 1973 р. Протягом 19 років рослини вироцувались у беззмінній культурі на одному місці, зарекомендували себе як зимо- і посухостійкі культури, але в посушливих умовах урожай вегетативної маси був значно меншим.

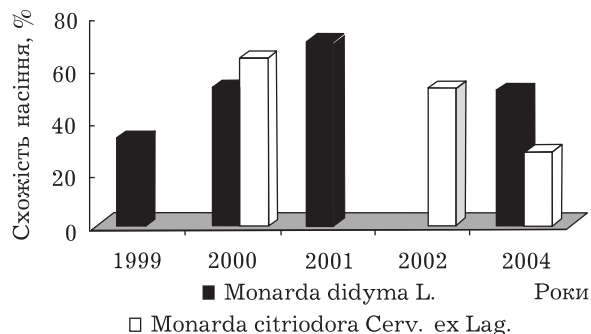
Дослідна ділянка закладена в 2004 р. розсадою монарди з насіння власної репродукції. Рослини невибагливі до ґрунтів, однак краще ростуть на ділянках з легкими поживними ґрунтами. Догляд за рослинами полягає у прополюванні, розпушуванні міжрядь та підживленні.

За результатами фенологічних спостережень відмічено, що відростання монарди починається в першій декаді квітня. Фаза бутонізації настає в другій декаді червня і триває до 30 діб, цвітіння рослин спостерігається на початку липня і продовжується до середини серпня. За період вегетації рослини мають весняно-літню та осінню генерації листя. В третій декаді серпня — другій декаді вересня відбувається плодоношення. При досягненні насіння спостерігалось часткове його осипання за вітряної погоди. У фазі масового цвітіння монарда скидає нижнє стеблове листя, після досягання насіння і зрізання квітконосів починається формування осінньої генерації листя і горизонтальне розростання кореневища з партикуляцією. Після перших заморозків надземна частина гине.

Насіння у монарди дрібне, видовжене, світло-коричневого забарвлення. Маса 1000 насінин коливається в межах 0,27—0,30 г. Для визначення схожості насіння монарди його пророщували у лабораторних та польових умовах.

У лабораторних умовах насіння пророщували в чашках Петрі за температури 18—20 °С. За таких умов насіння починало проростати на 4—5-у добу після замочування. Тривалість періоду пророщування — 22 доби. В досліді використовували насіння різних років збору трьох видів монарди: *M. didyma*, *M. fistulosa* та *M. citriodora*. Результати впливу терміну зберігання на схожість насіння *M. didyma* та *M. citriodora* наведено на рисунку.

Лабораторні дослідження показали, що насіння монарди має досить низьку схожість через рік зберігання, на другий рік вона збільшується і сягає максимуму на

Вплив терміну зберігання насіння видів роду *Monarda L.* на його схожість

третій-четвертий рік зберігання. Після трьох років зберігання насіння у *M. didyma* схожість становила 70,5%, а у *M. citriodora* — 64% при енергії проростання відповідно 56 та 38%. Найнижчі показники схожості спостерігались у насіння *M. didyma* на шостий рік зберігання (33%) та у насіння *M. citriodora* через півроку після збору урожаю (28%).

Окремо визначали показники схожості відібраних форм *M. didyma* (форма № 3, № 19) та сорту Fishes, саджанці якого були отримані з Празького ботанічного саду у 2003 р. У досліді використовували насіння урожаю 2004 р. після п'яти місяців зберігання. Дослідження показали, що насіння форм № 3 та № 19 має досить високу схожість, яка становить відповідно 48 і 44%. На відміну від відібраних форм, насіння власної репродукції від сорту Fishes мало низькі показники схожості (7%). Такі відхилення можна пояснити тим, що насіння форм № 3, № 19 було зібрано з насіннево розмножених та адаптованих до конкретних умов рослин, а насіння монарди зарубіжної селекції отримане від вегетативно розмножених рослин, які не мають такої адаптивної здатності. Можливо також, що низька насіннева продуктивність є особливістю цього сорту.

Отже, дослідження показали, що для сівби краще використовувати насіння 3—4-го року зберігання. Схожість насіння *M. di-*

Таблиця 1. Польова схожість залежно від строку сівби видів роду *Monarda*

Вид	Дата появи сходів залежно від строку сівби					
	Сівба	Сходи	Сівба	Сходи	Сівба	Сходи
<i>M. didyma</i> , ф. №3	15.04.05	16.05.05	26.04.05	16.05.05	05.05.05	23.05.05
<i>M. didyma</i> , ф. №19	15.04.05	16.05.05	26.04.05	18.05.05	05.05.05	23.05.05
<i>M. didyma</i> , популяція	Осіній самосів	20.05.05	11.01.05	20.05.05	—	—
<i>M. citriodora</i>	15.04.05	16.05.05	26.04.05	16.05.05	05.05.05	23.05.05

Таблиця 2. Характеристика відібраних форм монарди

№ зразка	Висота куща, см	Кількість пагонів I порядку у клоні		Суцвіття		Листок				Опушеність
		1-й рік	2-й рік	Забарвлення	Діаметр, мм	Ширина, см	Довжина, см	Форма	Забарвлення	
3	110—130	1	6—7	Світло-бузкове	60	3,7—4,1	8,0 — 9,0	Яйце-подібно видовжена	Темно-зелене	Середньо опушені
19	80—90	1	5—6	Біле	50	4,2—4,4	7,5 — 9,0	Яйце-подібно округла	Світло-зелене	Слабо опушені

dyma та *M. citriodora* зберігається протягом чотирьох років, а потім різко знижується. Після чотирьох років зберігання схожість *M. fistulosa* також була низькою і становила лише 7%.

Для визначення оптимального строку сівби насіння монарди висівали в такі строки: 15.04.2005, 26.04.2005, 5.05.2005 та під час відлиги 11.01.2005. Результати досліджень наведено в табл. 1.

Дані щодо польової схожості залежно від строку сівби видів роду *Monarda* свідчать про те, що сходи з'являються на 18—30-й день. Насіння осіннього самосіву і посіву 11.01.2005 зійшло практично одночасно — 20.05.2005.

Таким чином, найкращим строком сівби є початок травня. У нашому досліді при сівбі насіння 5 травня сходи отримали на 18-й день.

При насінневому розмноженні у потомстві монарди спостерігається розщеплення за низькою ознак: висотою пагонів, забарвленням квіток, вмістом ефірної олії, стійкістю до борошнистої роси. Оскільки в промислових умовах культивують найпродуктивніший клон, слід використовувати вегетативне розмноження. В цьому випадку рослини повністю наслідують батьківські ознаки.

Нами було відібрано і розмножено дві перспективні форми монарди двійчастої, які відрізняються за розміром, забарвленням квітки та габітусом куща (табл. 2).

Обидві форми мають декоративний вигляд, форма № 3 відрізняється блідо-салатовими чашолистками з антоціановими крапками, у квітки форми № 19 кінчик нижньої губи загнутий гачком, чашолистки біляво-салатові, дві верхні пари листків більш світлі і частково гофровані.

Результати досліджень показали, що види роду *Monarda* успішно розвиваються в умовах Північного Лісостепу України. Рослини *M. citriodora* проходять повний життєвий цикл розвитку і дають насіння з досить високою схожістю. Багаторічники цвітуть, починаючи з другого року життя, утворюють життєздатне насіння, формують достатню кількість вегетативної маси, зимостійкі.

Отже, види монарди є перспективними для вирощування у Північному Лісостепу України як цінні ефіроолійні, пряноароматичні, лікарські, медоносні та декоративні рослини для зеленого будівництва.

1. *Зам'ятин Н.Г.* Полезные травы на вашем участке. — М.: ЗАО "Фитон+", 2000. — 240 с.

2. *Капелев И.Г., Машанов В.И.* Пряноароматические растения. — Симферополь: Таврия, 1973. — С. 46—48.

3. *Кораблева О.А., Романенко Л.Р.* Перспективы размножения и использования монарды трубчатой // Тез. 3-й укр. конф. по мед. ботан. — Киев, 1992. — С. 123.

4. *Новые эфиромасличные культуры: Справ. изд. / В.И. Машанов, Н.Ф. Андреева, Н.С. Машанова, И.Е. Логвиненко.* — Симферополь: Таврия, 1988. — 160 с.

5. *Опарин Р.В., Покровский Л.М., Высочина Г.И., Ткачев А.В.* Исследование химического состава эфирного масла *Monarda fistulosa L.* и *Monarda didyma L.*, культивируемых в условиях Западной Сибири // Химия растительного сырья. — 2000. — № 3. — С. 19—24.

6. *Откройте для себя монарду // Мой прекрасный сад.* — 1998. — № 9. — С. 4—7.

7. *Beaubaire N.* Native Perennials: North American Beauties. — Brooklyn Botanic Garden, NY, 1996.

8. *Brickell C.* (Ed. in Chief). The American Horticultural Society: Encyclopedia of Garden Plants. — New York: MacMillan Publishing Co., 1989.

Рекомендувала до друку
Н.О. Стаднічук

М.В. Рысь

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СРОКОВ ПОСЕВА
И ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТИ ХРАНЕНИЯ
СЕМЯН ВИДОВ РОДА *MONARDA L.*
В УСЛОВИЯХ ИНТРОДУКЦИИ В СЕВЕРНОЙ
ЛЕСОСТЕПИ УКРАИНЫ

Определены сроки посева и продолжительность хранения семян ароматических растений рода *Monarda L.* в связи с интродукцией в Северной Лесостепи Украины. Отобрано и описано две перспективные формы *Monarda didyma L.* с различной окраской цветков и листьев.

М.В. Рысь

М.М. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

DETERMINATION OF THE SOWING TERMS
AND STORAGE PERIOD OF SPECIES GENUS
MONARDA L. SEEDS UNDER CONDITION
OF THE INTRODUCTION IN NORTH
FOREST-STEPPE OF UKRAINE

The term of the sowing and storage period of seeds of aromatic plants of genus *Monarda L.* under condition of introduction in North Forest-Steppe of Ukraine were determined. Two perspective forms of *Monarda didyma L.* with different colors of flowers and leaves were selected and described.